Praksis 55 | Sayfa: *109-130*

Pandemi, Yeni(den) Devletçilik ve Sınıf Hareketi

Mert Büyükkarabacak*

Öz

Neoliberalizmin 2008 küresel krizinden bu yana aşamadığı kendisini yeniden üretme zorlukları Covid-19 pandemisinin olağanüstü koşulları ile birleşince alternatif bir sosyopolitik çerçeve olarak devlet kapitalizmi yeniden gündemin merkezine oturdu. Çin ve diğer kalkınmakta olan ülkelerin yükselişi küresel hegemon ABD'nin zayıflaması ile birleşince dönüşüme oldukça açık, kaotik bir döneme girildiğine dair intibalar da güçleniyor. Bu makalede, devlet kapitalizmi kavramı, tarihsel bir çerçeve içinde farklı dönemlerde yaşanmış üç dalgası ekseninde ve her bir dönemi yaratan temel dinamikler, çelişkiler ve güç dengeleri çerçevesinde ele alınıyor. 1. Dalga, Friedrich List'in ulusal kapitalizm teorisi doğrultusunda Almanya'nın korumacı politikalar aracılığıyla İngiltere'yi yakalaması ve İngiltere'nin buna karşılık serbest ticaret ilkesini askıya alarak kendisini korumaya çalışması kapsamında inceleniyor. 2. Dalga ise komünist iktidarların varlığının, Batı işçi sınıfının ve ulusal kurtuluş savaşlarının yarattığı tehdidi ancak piyasanın yarattığı aşırılıkları denetim altına alabilen New Deal ve Keynesyen merkez politikaları ile belirleniyor. 3. Dalga ise 1. Dalga ile büyük benzerlikler göstererek çevrenin merkezi ekonomik kapasite olarak yakalaması ve merkezin buna karşı savunmacı refleksleri ile şekilleniyor. Makalenin ilerleyen bölümünde ise pandemi koşullarında şiddetlenen sorunlara işçi sınıfı hareketinin vereceği tepkilerin dönemin karakterini belirleyeceğini iddia ederek güvencesizliğe karşı mücadelenin sınıf hareketinin gelişimi açısından temel önemde olduğunu gösteriyorum.

Anahtar Kelimeler: *Devlet kapitalizmi, post-COVID dönüşüm, güvencesizlik, emperyalizm, sınıf*

The Pandemic, New (Recurrent) Statism and the Class Movement

Abstract

State capitalism is once more on the agenda because of the resonance of the extraordinary conditions triggered by the Covid-19 pandemic and the difficulties of self-reproduction of neoliberalism since the global financial crisis of 2008. The coincidence of the economic and geopolitical ascendancy of China and some other developing countries and the weakening of the US as global hegemonic power support the opinions on the start of a chaotic era in which we may experience serious socio-political transformations. In this article, I examine the

* Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: v1mbuyuk@exseed.ed.ac.uk
ORCID No: 0000-0002-2552-9272
Makale teslim tarihi: 15.09.2019; Makale kabul tarihi: 22.12.2020

concept of state capitalism in its three distinct historical waves through specific dynamics and ideas that create and shape them. In the center of the first wave, there were Germany's catch-up policies led by Friedrich List's theory of national capitalism and as a consequence to that, protectionary reactions of the UK, which contain the abolition of the free trade principle. The second wave included the era of New Deal and Keynesian politics which were mainly designed to confine the extremities of the free market politics as a reaction to the threat of communism, organized labor, and national independence struggles. The third wave which has many similarities with the first one is shaped by the catch-up of some emerging countries and the reactions of the center to this process. I contend that the main characteristics of this era will be determined by the reactions of the working classes' to the intensified social problems of the post-pandemic world. I also discuss the potentials of a struggle against the insecurity and uncertainty for the reconstruction of a social movement of the working classes.

Keywords: *State capitalism, post-pandemic transformation, insecurity, imperialism, class*

2008 iktisadi krizinin artçı dalgaları dünyanın birçok ülkesinde önemli sosyo-ekonomik çalkantıları tetiklemişken 2020 yılına damgasını vuran pandemi, belirsizlik ve istirarsızlığın çok daha radikal sonuçlar ortaya çıkarabileceği koşulları yarattı (Patnaik, 2020). Ekonomik büyümenin sınıfsal farklılaşmaları keskinleştirmesi, büyüme saplantısının ekolojik kriz tarafından çizilen bir eşiğe dayanması, istihdam olanaklarının azalması, yaratılan yeni işlerin ise büyük oranda istikrarlı bir yaşam olanağını sunmaktan uzak eğreti karakterde olmasından dolayı özellikle gençlerin düzene yabancılaşması ve yeni politik arayışlara yönelmesi 1973 krizi sonrasından bu yana hakimiyetini koruyan neoliberal dogmanın sorgulanmasını yaygınlaştırıyor. Pandemi sonucunda ortaya çıkan koşulların bu sorgulamayı derinleştirmesi kaçınılmaz görünüyor (Zizek, 2020; Berardi, 2020; aksi yönde bir görüş için bkz. Badiou, 2020).

2008 krizi sonrasında devletlerin kurtarma paketleri ve merkez bankalarının hayata geçirdiği nicel kolaylaştırma politikalarıyla ayakta kalabilen neoliberalizm, sahneden kovduğu devletin ekonomik müdahalelerine giderek daha geniş bir yer açıyor. "Korona virüs krizi geliştikçe dünyadaki bütün kapitalist devletler ekonomik müdahaleleri genişletecekler. Pek çok hane halkı ve şirket yaşamlarını sürdürebilmek için halihazırda devlete dayanmaktadır" (Blakeley, 2020). Neoliberal politikaların rıza üretme kapasitelerinin ortadan kalkması, aşırı üretim-eksik talep durumunun koşulladığı ekonomik yavaşlamanın kalıcılık kazanması, ABD'nin küresel hegemonyasının sarsılması sonrasında çeşitli ulusal sermaye grupları arasında rekabetin artması devletlerin etkinliğini ekonomik alanda artırmasını neredeyse bir zorunluluk haline getiriyor. 2008 sonrası yavaşlama eğilimleri sergilese de son 40 yıldır yakaladığı istikrarlı büyüme çizgisiyle küresel jeopolitikte önemli yeni fay hatları yaratan Çin'in ve genelde de küresel ekonominin yeni merkezi olarak belirmekte olan Asya'nın belirgin bir fenomeni olan kalkınmacı devletlerin başarı hikayeleri olarak görülmesi de devletin ekonomiye belirleyici müdahalelerini olumlu görme eğilimlerini güçlendiriyor. Çin'in küresel ölçekte yeni bir güç merkezi olarak belirmesi, devletin sermayenin işleyişine kolaylık sağlamakla yetinmeyen,

onu yöneten, yatırımlarını devletin çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak gören bakış açısını güçlendiriyor (McNally, 2020). Devletlerin manevra kapasitelerini arttırmak için kurdukları Varlık Fonları'nın sayısal artışı da devletin finansal etkinliğini büyütmeye dönük arayışların bir ifadesi olarak okunabilir (Allami ve Dixon, 2020). Kamu-Özel İşbirliği ile gerçekleştirilen yatırımlar devlet ile kimi seçilmiş şirketler arasındaki ilişkileri neredeyse bir ortaklık seviyesine taşıyor, kamu ve özel mülkiyet arasındaki sınırları belirsizleştiriyor. Pandemi krizinin kamusal kapasiteleri özelleştirme ve metalaştırma politikalarıyla tahrip edilmiş ülkelerde çok daha büyük yıkıma yol açması, devletlerin iktisadi alana yeniden nüfuzunu meşrulaştıracak koşulları yaratıyor. Ancak devletin bu geri dönüşünün sermayenin etki alanını sınırlamasından ziyade ona istikrar kazandırmayı amaçladığı özellikle vurgulanmalıdır. Tam tersine neo-liberal prensiplerin kalıcılıklarını sağlamlaştırmaya dönük bir devlet müdahalesi ile karşı karşıya olduğumuz değerlendirmesi çok daha gerçekçi olacaktır. Böylesi bir durumun ortaya çıkabilmesi ise neoliberal sermaye birikim rejimlerinin yeniden üretilme zorluklarına rağmen köklü bir alternatif politik proje ile karşı karşıya kalmıyor olmasındandır. Pandeminin müşterekler anlamında kamusalı güçlendirecek sonuçlar yaratabilmesi metalaşmış kamusal hizmetlerin yol açtığı yıkımın kendiliğinden bir sonucu olamaz ve mutlaka alt sınıfların otonom örgütlenmelerinin anti-kapitalist bir politik mücadele programı inşa edebilmesi ile gerçekleşebilir.

Benzer biçimde serbest ticaret ve küreselleşmenin en büyük taraftarı olan ülkelerin, Çin'in yükselişi sonrasında dış ticaret alanında da sınırlayıcı ve korumacı bir hatta çekilmeleri devletin artan etkinliğinin zeminini güçlendiriyor. Ben bu yazıda devletin ekonomide güncellenen rolünün, emperyalizm üzerine geleneksel Marksist yazında gösterildiği gibi sermaye birikiminin ulaştığı yeni bir seviyenin ve sermaye grupları arasında ortaya çıkan yeni bir gruplaşmanın sonucu olarak değil de özellikle küresel ABD hegemonyasının çözülme emarelerinin tetiklediği neo-merkantalist, kalkınmacı ve yeniden paylaşımcı arayışların bir ürünü olduğunu göstereceğim. Bu dönemde devletin ekonomi içinde ağırlığının artması karakteristik olarak 1929 krizi, özellikle 1945 sonrasında uygulanan Keynesyen politikalardan ziyade 19. Yüzyıl sonundaki Listçi devletçilik dönemini anımsatmaktadır (Desai, 2013: 193). 1929 krizi sonrasında işçi sınıfının yarattığı tehdidin somut varlığı sonucunda ortaya çıkan güç dengeleri, tam istihdamı merkeze alan sınıf uzlaşmacı bir yaklaşım ortaya çıkarmışken bugün daha ziyade şiddetlenen yeniden paylaşım mücadelelerine neo-merkantalist bir birikim modeliyle yanıt üretmeye çalışan sermaye bileşimlerinin varlığı ön plana çıkmaktadır. Küreselleşmenin yeniden yapılandırılması, tedarik zincirlerinin kısaltılması, üretimin yeniden yerlileştirilmesi tartışmaları bu kendine özgü neo-merkantalizmin öne çıkan diğer başlıklarıdır. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi hem jeopolitik güç dengelerinde hem de her bir ülke özelinde devlet-sermaye arası ilişkilerde yeni koşulların oluşumunu tetiklemektedir. Ara dönemde birikimleri belli bir noktaya ulaşmış ulusal sermayeler, sıçrama gerçekleştirerek küresel piyasalarda etkinliklerini arttırmak için devleti çok daha etkin bir biçimde

kullanmaya çalışırken merkez ülkeler küreselleşmenin yarattığı dinamikleri kontrol altına alabilmek için, "merdiveni tekmeleme"yi hedefleyen adımlar atmaktadırlar (Desai, 2012: 52). Yükselen jeopolitik gerilimler kapitalizmin iç çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. Yeni devletçiliğin, neo-merkantalizmin ve küreselleşme karşıtlığının yeniden gündeme gelmesi ABD hegemonyasının zayıflamasının sonucunda yaşanmaktadır. İngiltere'nin küresel hegemonyasının yerinin ABD tarafından doldurulmasına kadar yaşanan döneme benzer bir "interregnum"un içindeyiz. Bu gelişmeyi ilk gözlemleyen marksistlerden Nikolay Buharin, yaşananları gelişmiş kapitalist ekonomilerin devletleşmesi olarak tarif etmişti: "Sosyoekonomik hayata en yüzeysel bir göz atma dahi devletin ekonomik önemindeki devasa artışa tanık olacaktır." (Bukharin, 1982: 27). Devletin ekonomik araç rolünün yeni safhasının güncel boyutları bu biçimde de örneklenebilir: "Daha öncekilerden farklı olarak bu son iki örnek devlet diplomasi mekanizmalarının artık 'ulusal çıkarlar' yanında, uluslar ötesi şirketlerin çıkarları için de mücadele eden bir işlev kazandığını gösteriyor. Aynı şekilde şirketler de devletin güvenlik politikaları için araçsallaştırılabiliyor… Fakat devletin uluslararası misyonları da artık şirketlerin karşılaştığı problemleri çözebilmek için farklı görevler üstleniyorlar. Devlet yapısı ve şirket yapıları arasındaki düzenleme, denetleme ve dengeleme temelinde kurulan ilişkinin sınırları giderek muğlaklaşıyor. Şirketler ile devletler arasında yeni bir ilişki kurma biçimi oluşuyor". (Ercan, 2020)

Yeni(den) Devletçilik ve Devlet Kapitalizminin Üç Dalgası

Devletin 2008 krizi sonrasında merkez ülkelerde artmakta olan rolü ile Asya'da öne çıkan kalkınmacı devlet uygulamaları, 2010 sonrasında devlet kapitalizmi kavramı ekseninde yaşanan tartışmaları genişletti.

Nölke (2014) devletin kapitalist ekonomilerde artan rolünü Devlet Kapitalizmi 3.0 kavramı çerçevesinde ele almayı tercih etti. Çevre ülke merkezli çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki etkinliklerini hızla artırmalarından yola çıkan Nölke, bu şirketlerin her birinin gelişiminde devletin çok önemli bir yer oynadığını gösterdi. Devlet kapitalizminin bu yeni dalgası, daha önceki biçimlerinden kimi özgün boyutlarıyla ayrışıyordu.

Endüstri Devrimi'nin merkezi İngiltere'nin dünyanın fabrikası statüsünü kazandığı döneme hâkim olan düşünce, devletin ekonomiye müdahalesinin asgariye indirilmesi gerektiğini savunan "laissez-passer, laissez-faire" ilkesine dayanıyordu (Hobsbawm, 1998: 207). Friedrich List'in daha sonrasında Prusya'nın sanayisini geliştirebilmesini mümkün kılınan bir ara dönem olarak atıfta bulunduğu Napolyon Savaşları (1803-1815) sonrasında İngiltere ekonomik güç ve olanakları açısından rakipsiz hale gelmişti. Sanayinin sağladığı verimliliğin ve muzaffer donanmasının sayesinde oluşmuş dünya piyasasının tüm noktalarına erişme olanağının sonucunda hammaddelere ucuz erişme ve metaları ucuz satabilme imkânı, serbest ticaretin ve devlet düzenlemesinin bulunmamasının tek kazanını İngiltere haline getiriyordu. Serbest ticaretin tek kazananı olma durumu ülke içinde de devletin

ekonomiye korumacı düzenlemelerle yaklaşmasını gereksizleştiriyordu. Napolyon Savaşları'nın İngiltere lehine sonuçlanmasının sağladığı göreli barış döneminin sağladığı bu serbest ticaret dönemi Almanya, ABD ve Japonya gibi rakip endüstriyel merkezlerin güçlenmeye başlamasıyla birlikte sona erdi.

Sanayi devrimi sonrasının ilk büyük depresyonu 1873'te başladı ve uzun durgunluk dönemi kimi dönemsel çıkışlara rağmen 1893'e kadar devam etti. İngiltere'ye rakip güçlerin başta Almanya ve ABD'nin ön plana çıkmaya başlaması, merkezdeki aşırı sermaye birikimiyle en revaçta iktisadi faaliyet haline dönüşen dış borçların Rusya, İspanya ve Osmanlı gibi devletlerin borçlarını ödeyemez hale düşmesiyle geri dönmesinde yaşanan sorunlar, yükselen işçi ücretleri krizin görünen sebepleriydi. Kriz "adil ticaret" arayışı ile gerekçelendirilen bir biçimde dış ticaretin giderek sınırlanmasına yol açtı. İktisadi kriz, bu dönemde hızlanan yeni ilhaklar ve sermaye ihracı ile aşılabildi (Yılmazer, 2007: 266)

Devlet kapitalizmin ilk dalgasının temel dinamikleri dönemin endüstriyel merkezi İngiltere karşısında onu yetişmek isteyen başta Almanya olmak üzere diğer kapitalist ülkelerin aradaki farkı kapatmak için devletin merkez oyuncu olduğu bir kalkınma arayışından kaynaklanmaktaydı. Bu politikaların teorik çerçevesi ise büyük oranda Friedrich List'in görüşleri tarafından çizilmişti. List'in 1841 yılında yayınlanan *Ekonomipolitiğin Ulusal Sistemi (Das nationale System der politischen Ökonomie)* isimli çalışmasının ana teması sanayileşmede geri kalan ülkelerin korumacı politikalar eşliğinde merkez ülkeyi nasıl yakalayabilecekleriydi. List özellikle İngiltere ve ABD'nin sanayileşirken uyguladıkları ekonomi politikalarını inceleyip bir kez üstün duruma geçtikten sonra neden serbest ticareti savunduklarını deşifre etmeye çalışmıştı. İngiltere bu sayede kendi endüstrileşmesini mümkün kılan yöntemlerin potansiyel rakipleri tarafından kullanılmasına karşı çıkarak zirveye çıkmak için kullandığı merdiveni tekmeleyerek kullanılmaz hale getirmek istiyordu. List, liberal mukayeseli üstünlük teorisine de karşı çıkmaktaydı. Her ülkenin dünya ekonomisi içinde en verimli bir biçimde üreteceği bir malın üretimine yoğunlaşmasının hem ulusal hem de küresel ölçeklerde en hızlı sermaye birikimi, yatırım ve gelir artışı yaratacağına dair teori, serbest ticaret savunucularının statükoyu koruma çabalarının tamamlayıcısıydı. Gelişmiş merkezler ile aradaki farkı kapatmak isteyen ülkenin yapması gereken, ticari bir ürünün aşırı üretimi üzerinde yoğunlaşmak değil üretim gücünü artırmaya çalışmaktı. Devletlerin ülkenin toplam üretim gücünü geliştirme yeteneği, o ülke ekonomisine dünya ticaretine katma değer avantajıyla katılabilmesini sağlayacaktı. Küresel ticarete konu olan mallara daha yüksek katma değerli emek gücü aktarımı aynı zamanda bu malların fiyatını dikte edebilme yeteneği de kazandıracaktı. Üretim gücünü geliştiremeyen ülkeler ise daha düşük değerli metaları ihraç ederken yüksek değerli malların ithaline bağımlı hale gelirdi ki bu da borçluluğu ve geri kalmışlığı süreklileştirirdi (Selwyn, 2009: 162). List'e göre üretim gücü üç tip sermayeden oluşmaktaydı: doğal (toprak, deniz, maden), hammadde ve teçhizat (üretime konu olan her türlü malzeme ve donanım) ve zihinsel (yetenekler, eğitim, şirketleri ve devleti içerecek biçimde

kurumsal kapasite). Bunların en önemlisi ise beşerî sermayeyi de içeren zihinsel sermayeydi. Sanayileşmiş merkezi yakalamak için vasıflı bir işgücü ile yönetici kadro yaratılması merkezi öneme sahipti. Ülkenin üretim gücünü geliştirebilmek için farklı sektörler arasında koordinasyonun sağlanması, gerekli altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi, toplumun çoğunluğunun sermaye birikim sürecine rıza vermesini sağlayacak ideolojik koordinasyonun sağlanması görevleri devlete yüklenmişti. List'in ve onun günümüzdeki takipçileri birçok neo-Listçinin nezdinde devletin toplumun ortak aklını temsil eden ve toplumu boylamasına kesen sınıfsal çelişkilerle bağlantısız olan varoluşu onun en belirgin eksikliğidir. Merkez-çevre eşitsizliğine, merkez kapitalist ülkenin avantajlı konumunu korumaya dönük eleştirel söylem toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda sessizliğe bürünmektedir. Böylesi bir sessizlik devlet kapitalizmi uygulayan ve bu yüzden merkez kapitalist ülkelerle siyasi, diplomatik ve askeri sorunlar yaşayan Çin, Rusya gibi devletlerin ilerici görülmesini vazeden Marksistlerin bu ülkelerde yaşanan sınıfsal gerilimler konusunda takındıkları tutumlara da yansımaktadır. Çin'in küresel jeopolitikte yarattığı sarsıntılar ilgiyle takip edilirken işçi sınıfının yoğun hareketliliği bu tür sol kesimlerde hiçbir heyecan uyandırmamaktadır.

Marx'ın List'e yönelik eleştirisi ise onun savunduğu korumacılık ile Prusya burjuvazisinin devlet kalkanı arkasında sermaye biriktirme arayışını ilişkilendirme üzerinde şekillenmiştir. Korumacılık burjuvazinin ülke içinde işçileri sömürmesi ancak diğer burjuvazilerden kaynaklanan rekabetten de korunma isteğinin ifadesidir. Burjuvazi kendisini milli çıkarların somutlaşmış hali olarak örgütleyerek uluslararası rekabete uymak istemediğini ifade etmektedir. Burjuvazi, burjuva toplumunun kurallarına ancak kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece uymayı önermektedir. Özcesi "Başkalarının hayatını feda ettiği bir ilkenin kurbanı olmak istememektedir." (Marx, 1975:280). Yakalama sürecinde yerli işçi sınıfının yoğun sömürüsü makul bir maliyet olarak görülmektedir. Düşük ücretlere, uzun çalışma saatlerine dayalı bir emek rejiminin sürdürülebilmesi ise genellikle baskıcı ve otoriter siyasi rejimler eliyle gerçekleştirilebilmektedir. Ancak devletin sınıflar üstü ve toplumun kolektif varlığının somutlaşmış biçimi olduğuna dair varsayım bu sonucu mesele etmemektedir. Bu bakış açısını neo Listçi yazında da takip edebilmek mümkündür (Selwyn, 2009: 168). Kalkınmacılığı sosyalizme ikame eden bir anlayışın Deng Xiaoping ile hemfikir olmaması, "fareyi yakaladığı sürece kedinin renginin önemli olmadığı"na inanmaması beklenemez.

Marksist emperyalizm teorisinin olgunlaşmasında son derece önemli bir rol oynayan Buharin, devlet kapitalizmi kavramını emperyalizm açıklamasında yoğun bir biçimde kullanır. Devlet kapitalizmi, finans kapitalin egemen hale geldiği, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin devlet ile sermayeyi bir ulusal tröst halinde bütünleştirdiği bir safhada ortaya çıkar. Buharin teorisini geliştirirken finans kapital kavramını da geliştiren Rudolf Hilferding'den yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Hilferding de emperyalizm ile sermaye birikimin ulaştığı seviye arasında bir ilişki kuruyordu ve emperyalizmin finans kapital egemenliği altında

ülke içinde derinleşen çelişkilerin çözülmesi noktasında sağladığı avantajlara da özel olarak vurgu yapıyordu. Buharin'e göre ekonomik rekabet en üst seviyesine ulaştığında devletler arası rekabet haline dönüşüyordu. Devlet, sermayenin elinde her zaman en önemli hükmetme aracıyken finans kapital ve emperyalist politikaların hüküm sürdüğü dönemlerde önemi çok daha fazla olarak belirginleşmekteydi. Devlet tröstlerinin oluşmasıyla birlikte ülke içindeki rekabet önemini kaybettiğinden dış rekabetin sürdürülmesinde en önemli araç olan devletin aşırı büyümesi kaçınılmazdı. Yüksek ithalat vergileri, ulusal sanayii korumanın çeşitli yeni biçimleri, devlet ihalelerinde ulusal şirketlerin öne çıkması, devlet tröstüne bağlı şirketlere gelir garantili iş alanları açılması, yabancı yatırımcıların faaliyetlerinin engellenmesi devlet kapitalizminin öne çıkan içerikleriydi (Bukharin, 1929: 124). Emperyalizm döneminde "laissez- passer, laissez- faire" ideolojisi kaybolmakta ve emperyalizmin yeni "merkantilizm" dönemi başlamaktaydı. Devlet ile sermaye arasındaki ilişki de dönüşmekteydi, devlet artık egemen sınıfın çıkarlarının vücut bulmuş hali olmanın ötesinde onun kolektif iradesinin ifadesi haline dönüşüyordu. Emperyalist politikalar egemen sınıf içindeki çatlakları tek bir hedefe yönelerek aşma noktasında uygun bir araç oluşturuyordu. Buharin'e göre parlamenter liberal demokrasinin krizi de bu kaynaktan beslenmekteydi. Finans kapitalin burjuvazinin çeşitli fraksiyonlarını tek bir katı çerçeve içinde örgütlemeyi başarması sonucunda egemen sınıf fraksiyonlarının politik nüanslarının uzlaştırılmasını sağlayan parlamento gereksizleştiriyordu. Modern emperyalizm koşullarında demokratik ve liberal hassasiyetler yerlerini monarşik eğilimlere terk ediyordu, bu biçimde yönetebilmek ise zorun öne çıkmasını, diktatörlüklerin zemininin pekişmesini sağlıyordu. "Güçlü bir iktidar" modern burjuvazinin tercihi haline geliyordu (128). Bu tür baskıcı rejim arayışları pre-kapitalist üretim biçimlerinin kalıntılarından kaynaklanmıyordu, tam tersine finans kapitalin oluşumunun ve mutlak iktidarının siyasi yansımalarıydı. Finans kapital dolayısıyla da devlet kapitalisti tröst aşamasına ulaşmış sermaye açısından serbest ticaret taraftarı olmak gibi bir tercih söz konusu olamazdı, bu kapitalizmin varoluş gerekçesine aykırı olurdu. Devlet kapitalizmi ulusal ölçekte egemen sınıf içindeki farklılaşmaları ortadan kaldırıyordu. Buharin, yine Hilferding'den yola çıkarak ulusötesi tek bir tröstün (Hardt ve Negri'nin İmparatorluk'una benzer bir biçimde) oluşumunun mümkün olabileceğini kabul eder ancak kapitalizmin konjonktürel kimi ögelerinin buna müsaade etmeyeceğini savlar (140). Emperyalizm, finans kapitalizmin ayrılmaz bir parçasıdır, eksikliği durumunda kapitalist olma vasfını yitirir. Tröstleşmiş sermayenin serbest ticaret politikasını savunması ya da barışçıl genişlemeden bahsetmesi zararlı bir ütopyacı fantezidir. Savaşa kadar ilerleyen uluslararası gerilimler ulusal ekonomilerin kendilerine yeterliliklerini arttırma güdülerini güçlendirir (147). Bu anlamda savaş, devlet kapitalisti üretim ilişkilerinin daha çabuk olgunlaşmasına hizmet etmekteydi. Buharin'in devlet ve sermaye arasındaki kaynaşmayı, devletin ekonomi sahasında göze görünür bir biçimde artan etkinliğini devlet kapitalizmi olarak nitelemesi, bütün bu dönüşümleri devlet sosyalizmi ya da savaş sosyalizmi kavramları ekseninde anlamaya çalışan yorum-

ların yaygınlaşmasına karşı bir yanıttı aynı zamanda, ona göre bu devletçilik biçiminin sosyalizm ile uzaktan yakından alakası yoktu. Ancak Dünya Savaşı'nın ön günlerinde 2. Enternasyonal'de yaşanan parçalanma, devlet kapitalizminin farklı ülkelerdeki eşitsiz gelişiminden kaynaklanıyordu. Emperyalist devletler tarafından elde edilen süper-kârların özellikle vasıflı işçilere artan reel ücretler olarak yansıması işçi sınıfının farklı ulusal öbeklerinin de emperyalizme yaklaşımındaki farklılıkları açıklıyordu (165). Engels de daha önce İngiltere'nin dünya ekonomisinin rakipsiz merkezi olmasından sağlanan rantlar ile İngiliz işçi sınıfının tutuculuğu arasında benzer bir mantıkla ilişki kurmuştu.

Aşırı sermaye birikiminin, tekelleşmenin, kâr oranlarındaki düşmesiyle birlikte tasarrufların yatırıma dönüşme hızının düşmesinin her durumda klasik emperyalist politikalara, devlet-şirket kaynaşmasına dolayısıyla devlet kapitalizminin ortaya çıkmasına yol açmayacağı serbest ticaretin hegemonik bir devlet eliyle küresel sisteme norm olarak dayatıldığı ara dönemlerin varlığı tarafından gösterilmektedir. Klasik emperyalizm tezleri, ekonomist indirgemeci ve katı bir altyapı-üstyapı ikiliğine dayanan bir Marksizm anlayışının izlerini taşımaktadır. Emperyalizm; kapitalizmin serbest rekabetçi döneminin kapanması, sermaye merkezileşmesi ve yoğunlaşması süreçlerinin tekelleri yaratması ile ortaya çıkmış otomatik bir sonuç olarak anlatılmaktadır. Oysa hegemonik devletin varlığında tekeller devlet kapitalizmine ve klasik zora dayalı emperyalist müdahalelere yol açmayabilmektedir. Kimi devletlerin neo-Listçi korumacı sanayileşme politikasına dönük uygulamaları da G. Kore, Tayvan, Singapur örneklerinde görüldüğü gibi doğrudan emperyalist politikalara yol açmamaktadır. Emperyalizmin klasik biçimlerinin ortaya çıkması küresel hegemonun kapasitesinin zayıflamaya başladığı, kendisini yakalamaya dönük hamleler gerçekleştiren ülkeleri serbest rekabet çerçevesinde durduramayacağını anladığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde tekeller ve devletler arasındaki ilişkiler çok daha belirgin bir biçimde simbiyotik bir görünüm kazanmakta, uluslararası sorunların askerileşmesi olasılığı yükselmektedir. Klasik emperyalizm teorilerinde sömürgeciliğin önemli gerekçelerinden olan ihraç edilen sermayenin korunması (Ülman, 2015: 33), hegemon ülkenin varlığı durumunda klasik emperyalist egemenlik biçimlerini gerektirmeksizin de gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan emperyalizmi sadece sermaye birikiminin seviyesinden yola çıkarak açıklayabilmek, konjonktür analizi gerçekleştirmeden tümevarımcı değerlendirmeler yapabilmek mümkün olamaz. Sermayenin dev tekeller biçiminde örgütlenmesi ve sermaye ihracı 1870'lerden bu yana değişmeyen küresel bir olgu olmasına rağmen bunun belli dönemlerde serbest ticarete belli dönemlerde ise devlet kapitalizmine dayalı emperyalist güçler arasında öncelikle zora dayalı mücadelelere yol açması açıklanması gereken bir durumdur ve her bir dönem kendi gerçekliği içerisinde analiz edilmeden somut sonuçlar elde edilemez. Emperyalizm son kertede bir ilişkidir ve sermaye birikiminin tek tek ülkelerde ulaştığı seviye açısından ifade edilemez. Özellikle devlet kapitalizminin küresel hegemonun güç kaybı sürecinde yaygınlaşması bu ilişkinin belirleyiciliğini ortaya koymaktadır (Karatani, 2014).

Lenin'in emperyalizm üzerine yazdıkları da büyük oranda Buharin'in tezlerine dayanır. Ancak o devlet kapitalizmi kavramı yerine tekelci kapitalizm kavramını öne çıkarır. *Devlet ve Devrim* kitabının giriş metninde ise emperyalist savaşın tekelci kapitalizmin tekelci devlet kapitalizmine dönüşümünü hızlandırdığını tespit eder (2015). Bu yaklaşım Buharin ile Lenin arasındaki zihinsel yakınlığın bir ifadesi olarak anlaşılır. Ancak Lenin, Hilferding-Buharin yaklaşımının ulusal ölçekte bütün ekonomik faaliyetin tek bir devlet tröstü çatısı altında toplanabileceğini dair öngörüye mesafeli yaklaşır (Sperber, 2019: 105). Devlet kapitalizmi üretimin merkezileşmesi ve kolektifleşmesi anlamında bir ilerleme olarak da gözükür. Lenin devlet kapitalizminin, sosyalizme geçiş için elverişli bir aşama olduğunu da düşünür. Üretimin bu ölçekte merkezileşmiş ve neredeyse planlama ile işleyen bir yapıya bürünmüş olması sosyalist devrime, üzerinde çok daha kolaylıkla yükselebileceği bir zemin sunar.

Sonuç olarak birinci dalganın devletçi politikalarının ana aracı ise gümrük tarifeleriydi. Gelişmiş merkeze karşı iç piyasayı korumak, seçici politikalar aracılığıyla belli sanayileri geliştirmek, merkezi teknik seviye ve üretim ölçeği olarak yakalamak politikaların temel amacıydı. Bu dönemi 19. Yüzyıl ortalarından Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar takip edebiliriz.

2. Dalga ise 1929 Büyük Buhranı sonrasında açılır ve 2. Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan kapitalizmin altın günlerini de kapsayarak 1980 sonrasında güçlenen neoliberal hegemonyanın tam olarak etkinliğini kurduğu günlere kadar devam eder. Bu dönemde devlet müdahalesi çok daha geniş bir alanı düzenlemeye yönelir. Bu müdahaleye o veya bu biçimde hayata geçirilen bir planlama da eşlik eder. Birinci Dalga'ya piyasa ilişkilerinin devletin gözetiminde geriden kalan kapitalist ülkelerin merkeze yetişmesi için kullanılması ana karakterini verirken bu dönemin temel motifi ise piyasanın aşırılık ve kimi yetersizliklerinin devlet eliyle yeniden düzenlenmesi ve denetlenmesidir. Talep yönlü iktisadi politikalar ve tam istihdam ana prensibi döneme damgasını vurur. Bu politikaların çerçevesini çizen ise J.M.Keynes'in görüşleri olmuştur. 2. Dalga'nın devletçiliği diğerlerine kıyasla çok daha belirgin bir biçimde piyasanın aşırılıklarını kontrol altına alma eğilimi göstermiştir. Bunun sebebi ise döneme damgasını vuran jeopolitik ve sınıflar arası güç dengeleridir. Bu dönem kapitalizmin belirgin bir biçimde sosyalizm seçeneği ile karşı karşıya olması ile diğer dönemlerden ayrışır. Devletler arası rekabet temel özelliklerini korusa da farklı toplumsal modeller ve öncelikler arasında bir rekabet görünümünü kazanmıştır. Bu sistemsel rekabet sadece dışsal bir olgu değildir; sosyalizmi savunan son derece güçlü komünist partiler ve işçi sınıfı örgütlenmeleri tehdidin merkezlerde daha fazla algılanmasına yol açıyordu. Bu tehdidin ortadan kaldırılmasının bir yöntemi olarak ortaya çıkan faşizm ise sosyalist devrim riskini konjonktürel olarak ortadan kaldırsa bile 1. Dünya Savaşı'nda kapatıldığı düşünülen hesaplaşmayı yeniden gündeme getirerek bir dünya sistemi olarak kapitalizm açısından çok daha büyük bir istikrarsızlık kaynağı haline gelmişti. 2. Dünya Savaşı sonunda sosyalizmin etki alanının fazlasıyla genişlemesi ve Asya'da Çin Dev-

riminin gerçekleşmesinin de belirleyici etkisiyle piyasanın aşırılıklarının törpülendiği, devletin geliri yeniden dağıtan birtakım mekanizmaları hayata geçirdiği, işçi sınıfının düzen değişikliği talep eden partileri ezilirken reformist taleplerinin ise büyük oranda karşılandığı, tam istihdam hedefini ve ulusal kalkınmayı merkeze alan bir merkez politik çizginin meşruiyet kazandığı bir devlet kapitalizmi dönemi yaşandı. Bonapartizm ve faşizm günlerinde ekonomik iktidarı korumak için siyasi iktidardan taviz verilirken 2. Dalga günlerinde de siyasi iktidarı ve istikrarı korumak adına ekonomik iktidar kısmen paylaşıldı.

Eşitsiz birleşik gelişimin savaş sonrası evresinde örneğin Sovyet iktidarı ve prestiji sadece sömürgelerin bağımsızlaşması teminat altına almak ve yeni bağımsız ülkelerde birleşik gelişimi desteklemekle kalmadı, gelişmiş endüstriyel güçlerin yurtiçi politik ekonomilerinde de tarihsel bir gelişimi kolaylaştırdı. İşçi sınıflarının genel oy hakkını kazanması 20. Yüzyıl başlarında yüksek işsizliği kabul edilemez bir politik seçenek haline getirdi ve devletleri ekonominin yönetimiyle çok daha fazla ilgilenmek zorunda bıraktı. Artık, işçi sınıfının mücadelesi ücretleri yükseltti. İç piyasalar genişledi bu da sömürge piyasalarının kaybedilmesinin tam zamanında yetişen bir ikamesi oldu (Desai, 2013: 93).

Devlet ile sermaye arasındaki yakınlaşmanın tek bir zorunlu biçiminin olamayacağı, devlet kapitalizminin dönemin belirleyici güç ilişkilerinden bağımsız olarak belirlenmiş özsel bir içeriğe sahip olamayacağı da farklı dalgaların ortaya çıkardığı modellerin çeşitliliği içinde takip edilebilir. Poulantzas'ın devleti güç dengelerinin maddileşmiş bir biçimi olarak okuma arayışı da bu dönemin kendine özgü yapısından ve güç dengelerinden beslenmiştir.

Bu ilişkiler devlet ile ekonominin bazı bilinç dışı "yasaları" arasındaki ilişkiler olarak ele alınamaz; aksine bunlar bizi üretim ve sömürü ilişkilerinin tam bağrına yerleşmiş sınıf mücadelelerine doğrudan geri götürür. Devletin krizini ekonomi ve ekonomik krizle ilişkisi bakımından anlamak, son tahlilde, ekonomik mücadele (ekonomik kriz) ile politik sınıflar mücadelesi (politik kriz) arasındaki ilişkileri anlamak ve sınıf çelişkilerinin devlet aygıtının tam bağrındaki yansımalarının hareket tarzını anlamak demekti (Poulantzas, 2010: 421)

3. Dalga'nın 1. Dalga ile benzerlikleri çok daha fazladır. Devletin piyasaya ve şirketlere alternatif oluşturarak değil onları destekleyerek ve belli oranda da kontrol altında tutarak kalkınmanın sağlanması temel amaçtır. Çin'in 1978 sonrasında girdiği reform süreci devletin belirleyici olduğu ancak piyasalara da giderek çok büyük bir alan açtığı bir sentezin oluşmasına yol açtı. Bu sentezin oluşmasında Çin Komünist Partisi'nin tarihsel gelişiminin getirdiği kimi özgün boyutlar bulunsa da gerçekte model büyük oranda Singapur ve Güney Kore'deki uygulamaları öne çıkan kalkınmacı devlettir. Çin'in kapitalizm ile eklemlenme sürecinin merkez ülkeler açısından beklenen sonuçları doğurmamış olması günümüzde devlet kapitalizmi tartışmalarının yeniden alevlenmesini sağlayan en önemli etkendir. Beklenen sonuç Çin'de kapitalizmin gelişmesiyle birlikte devletin ekonomideki rolünün de giderek piyasa tarafından teslim alınacağı yönündeydi. Komünist ülkelerdeki dö-

nüşüm sonrasında hızlanan demokrasinin 3. Dalgası sürecinde Çin'de de tek parti iktidarının çözüleceği beklentisi çok artmıştı. Ancak iktisadi reformlara 1978 gibi oldukça erken bir dönemde başlayan, Batı ile ilişkilerini normalleştiren, tarım komünlerini dağıtarak kırlarda ortaya çıkan işgücü fazlasını büyük bir hızla ihracat için üretim yapan ülkenin güneyinde kurulan serbest bölgelere ve kırsal sanayilere yönlendiren Çin Komünist Partisi, 1989'da yaşanan Tiananmen Olayları sırasında kendi içinde kimi gitgeller yaşasa da son kertede Deng Xiaoping'in partinin sol kanat lideri Chen Yun ile birlikte davranması ile sokak hareketlerini ezdi ve siyasi açılıma müsaade etmedi. Deng, iktisadi olarak açılımı üretici güçlerin geliştirilmesine dönük bir çerçeveye oturtuyordu; temel amaç Çin'in kalkınmasıydı ve bu da partinin mutlak iktidarından vazgeçilmesini gerektirmiyordu. Bugün Çin'de kapitalist üretim ilişkileri büyük oranda gelişmiş olsa da devletin ekonomi içindeki belirleyici ağırlığı hala büyük oranda korunmaktadır. 1978 öncesinde devlet mülkiyetindeki işletmelerin ülkenin toplam sanayi üretimi içindeki payı %100'e yakınken, bu oran 1998 itibariyle %50, günümüzde ise %20'lere kadar gerilemiştir. Toplam katma değer üretimi açısından en büyük %1 şirketin 1998'de %40'ı özel şirketken 2007'de %65'e yükselmiştir. 2017 yılı itibariyle toplam üretim cinsinden hesaplanan GSMH içinde devlete bağlı işletmelerin payı %20'nin altındayken devlet şirketlerinde ve kolektif mülkiyete ait işletmelerde çalışanlar toplam kırsal ve kentsel istihdamın %9'unu oluşturmaktadır (Milanovic, 2019: 88). Buna karşılık devletin ekonomi üzerindeki etkinliğini ortaya koyan birçok veri de bulmak mümkündür. Dünyanın en büyük şirketlerin sıralandığı Fortune Global 500 listesinde yer alan 115 Çin şirketinin sadece 4 tanesi özel şirkettir. State Grid, Sinopec ve China National Petroleum (CNPC) ise listenin ilk beşi içinde yer alan devlet şirketleridir. Önemli bankaların neredeyse tamamı devletin kontrolündedir. Volvo, Syngenta, Smithfield Farms, Pirelli ve Kuka Robotics gibi kimi küresel firmalar ve Mercedes Benz'i üreten Daimler firmasının %10'u da Çin devleti tarafından satın alınmıştır. Ekonominin belirleyici noktaları üzerindeki devlet hakimiyetinin yanı sıra özel şirketler üzerindeki devlet yaptırımları çoğu zaman müsadere görüntüsü verebilecek uygulamalara yol açmaktadır. Xi Jingping döneminde devletin özel sektör üzerindeki belirleyiciliğinin giderek arttığı söylenebilir (Smith, 2020). Bu haliyle Çin, neoliberal uygulamalarla devletçiliğin kalkınmacı devletin olağan biçimlerini dönüştüren özgün bir sentezine ulaşmış görünmektedir (McNally, 2020: 282). Devlet kapitalizminin yükselen 3. Dalgası Çin'de yaşanan süreçlerden bağımsız tartışılıp anlaşılabilmesi mümkün değildir. Çin kapitalist dünya ile eklemlenme sürecini devlet aracılığıyla yönetmiştir. Bir yandan ticari olarak serbestleşir ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olurken diğer taraftan sermaye hareketleri üzerindeki mutlak denetiminden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Kırsal nüfus büyük bir hızla proleterleşirken ülke içindeki eşitlikçi yapı hızla bozulmuş ancak sanayi de büyük bir hızla modernleşmiştir. Devlet düzenlemesiyle neoliberal uygulamaların bu özgün sentezi Çin'i hem 1997 Asya hem de 2008 küresel krizleri karşısında en az etkilenen ülke yapmayı başarmıştır. Pandeminin doğduğu ülke olmasına rağ-

men 2020 2. çeyreğinde yeniden ekonomik büyüme rayına giren Çin, merkezin dikte ettirdiği küreselleşmeye seçici bir biçimde uyum sağlayarak son derece avantajlı bir konuma gelmeyi başarmıştır. Bu durumun neoliberal modele bir alternatif görüntüsü vermesi kaçınılmazdır (Breslin, 2011: 1327). Çin'in güçlenmesi ve küreselleşmeyi ABD'nin küresel hegemon kapasitesini giderek kaybına yol açan bir sürece dönüştürmesi devlet kapitalizmini 2010'dan itibaren yeniden dikkat çekici bir tartışmanın odağı haline getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çözüldüğü ve Washington Konsensusu'nun büyük bir özgüvene sahip olduğu yıllarda gerçek bir seçenek olarak algılanmayan devlet kapitalizmi, bir post-neo liberal dönemin açılışı olarak da okunabilecek 2008 krizi sonrasında dikkat çekmeye başladı. Çin'deki sosyoekonomik yapının aşamalı bir biçimde Batı kapitalizmi ile uyumlu bir yapıya dönüşeceğine dair iyimser beklentilerin yerini belirgin bir tehdit algısına bırakması ile eş zamanlı olarak kavramı esas alan değerlendirmeler artmaya başladı. Yeni döneme ortaya atılan ilk tanımlardan birisine göre devlet kapitalizmi, devletin en etkin ekonomik aktör olarak işlediği ve piyasaları politik kazanç elde etmek için değerlendirdiği bir sistemdi (Bremmer, 2009: 41). Bu araştırmalara göre serbest piyasa ve devlet kapitalizmi arasında giderek belirginleşen ayrımlar, iki ekonomik model arasında yüksek riskler yaratan bir rekabete yol açıyordu. Bu rekabetin aynı zamanda liberal demokrasinin geleceği açısından da bir tehdit olarak algılanması gerekiyordu (Bremmer, 2010). Devlet kapitalizmi dört temel aktör aracılığıyla işlevsellik kazanıyordu. Bunlar ulusal petrol şirketleri, devlet mülkiyetindeki şirketler, özel mülkiyet statüsündeki dev ulusal tekeller ve bağımsız varlık fonlarıydı (Bremmer, 2009). Devlet kapitalizminin otoriter (Çin, Rusya, Mısır, Vietnam) ile demokratik (Brezilya, Endonezya vs.) olanları arasında farklılıklara dikkat çekilirken otoriter olanların yenilikçilik, girişimcilik, bireycilik ve demokrasi gibi serbest piyasa ekonomisinin en olumlu özellikleri için tehdit oluşturduğu belirtiliyordu. Demokratik devlet kapitalizmleri bireysel ekonomik ve politik özgürlüklerle bir arada var olabilse de son kertede bu ülkelerin küresel üretim içindeki paylarının giderek artması ve bu sayede uluslararası kurumlarda daha etkin güçler haline gelmeleri serbest piyasaya dayalı paradigmaya alternatif teşkil ettikleri için küresel ölçekte siyasi ve iktisadi istikrara tehdit oluşturacaktı (Kurlantzick, 2016). Devletin çoğunluk ya da azınlık hissesine sahip olduğu şirketlerin piyasa kuralları çerçevesinde hareket ederek ama bir yandan da devletin sağladığı ucuz kredi ve özel teşviklerden yararlanarak hem ulusal hem de küresel piyasalarda etkinlik kazanması da devlet kapitalizmi üzerine güncel yazının yoğunlaştığı alanlardan birini oluşturmaktadır. Devlet ile özel mülkiyet arasındaki sınırların flulaştığı, bir taraftan piyasa mantığına göre hareket eden diğer taraftan da devlet tarafından benimsenen ulusal hedefleri gerçekleştirmeye yönelen kurumların çeşitliliği de artmaktadır ki Varlık Fonları da bu çerçeve de düşünülebilir. 2005 ile 2017 arasında Varlık Fonları'nın sayısı 50'den 92'ye yükselmiştir ve kontrol ettikleri sermaye büyüklüğü ise 7,5 trilyon dolara ulaşmıştır (Alami ve Dixon, 2020: 71). Devlet mülkiyetindeki işletmelerin iktisadi olarak başarısız olmaya

mahkûm olduklarına dair neoliberal dogma da bu gelişmelerle etkisini kaybetmekte görünmektedir çünkü söz konusu şirketlerin küresel piyasalardaki etkinlikleri giderek güçlenmektedir ve gelişmekte olan ülkelerin merkezi yakalamasının önemli araçları olarak işlemektedirler (Ozawa, 2014: 51). ABD'nin Huawei şirketi ile yaşadığı gerilim hem bu şirketlerin ekonomik etkinliğini hem de merkez ülkelerde yarattığı kaygı durumunu sergilemesi açısından öğreticidir. Devlet kapitalizminin bu yeni dalgasını öncekilerden ayıran en önemli boyut, "üçüncü nesil geç kalkınanların" bütünlüklü bir merkezi planlama aygıtı tarafından yönetilmemeleri ve sadece kendilerini küresel piyasaların rekabetinden koruyarak değil de kimi kapsamlı ve iyi çalışılmış politikalar çerçevesinde kendilerine küresel piyasa içinde yer açmaya çalışmalarıdır (McNally, 2012). Devlet kapitalizminin yükselişi ve süreklilik kazanması, bu çerçevede geliştirilen kurumsal altyapının ve politikalar bütününün finansal küreselleşme koşullarında istikrar kazandırıcı bir işleve sahip olmasıyla da açıklanmaktadır. Makroekonomik ve finansal çalkantı koşullarında özellikle performans meşruiyetine muhtaç rejimler açısından devlet kapitalizmi, siyasi rejimin korunmasına hizmet etmektedir (Carney, 2015). Devletin ekonomik etkinliğinin artmasını Bremmer ve Kurlantzick gibi piyasa mantığına aykırı gelişmeler olarak okuyan bakış açısına karşılık bu olguyu, kısmen Polanyi'nin ikili hareketinden ürettikleri bir yaklaşımla, toplumların kendilerini ve aynı zamanda piyasa ilişkilerinin sürekliliğini küresel ölçekte yaşanan yüksek risklere karşı koruma altına alma girişimi olarak okuyan bir yaklaşım da mevcuttur (Haberly ve Wojcik, 2017). Devlet kapitalizmi eliyle sosyal güvenliğin ve ulusal bağımsızlığın korunmasının bu çağdaş biçiminin küresel ekonomik entegrasyona veya piyasacı disipline etme ve düzenleme yapılarına bir karşıtlık içerisinde gerçekleştirilmediğinin özellikle altı çizilmektedir. Özellikle çalışma rejimleri açısından devlet kapitalizmi uygulamalarının hiçbir kendine özgü yanının bulunmaması da kendisini karşıtlık biçiminde ortaya koyan bu tamamlayıcı uyumun bir ifadesi olarak ele alınabilir.

Bu karşıtlık ve tamamlayıcılık durumu Çin ve ABD arasındaki çelişkinin boyutlarının ele alınma biçimleriyle büyük bir uyumluluk içermektedir. İlk bakışta muazzam bir karşıtlık ve iki alternatif halinde duran yapılar bir yandan da varlıklarını ve yeniden üretimlerini büyük oranda birbirlerine borçlu görünmektedirler. Bu kaynaşma Çin'in dünyanın fabrikası, ABD'nin de teknoloji geliştirme merkezi olarak oluşturdukları bütünleşik yapının Çinamerika olarak isimlendirildiği değerlendirmeleri mümkün kılacak seviyededir. Pandemi sonrasında küresel meta ve tedarik zincirlerinin kısalacağı ve Çin'in içine kapanmak zorunda kalacağına dair ayrışma (decoupling) tezleri ortalığa kaplamasına rağmen bu konuda somut adımların atılması kolay görünmemektedir. Trump döneminde yaşanan ticaret savaşları sonrasında Çin'in en çok etkilendiği sektörler olan bilgisayar ve tablet üretiminde küresel tedarik zincirindeki payı %4 azalmasına rağmen bu alanda üretimin %45'i hala Çin'de gerçekleşiyor. Cep telefonu üretiminde %54, mobilyada %34, konfeksiyonda %28 ve elektrikli ev aletlerinde %42'lik pay ile Çin zincirlerin merkezi lokasyonu olma konumunu sürdürüyor. Benzer biçimde Çin'in de her ne kadar

teknoloji üretiminde önemli bir mesafe kat etmiş olsa da ABD kökenli teknolojiye hala büyük oranda bağlı olduğu belirtilmektedir. Finansal olarak da ABD yaptırımlarının Çin'e zarar verebilme kapasitesi oldukça yüksek görünmektedir (Weber, 2020). Çin'de faaliyet gösteren 346 Amerikan şirketinin görüşlerine başvurulan, Şanghay'daki Amerikan Ticaret Odası'nın anketine göre, Çin'de faaliyet gösteren Amerikan şirketlerinin sadece %4'ü üretim merkezlerini ülkelerine taşımak üzere kapatmışlar, %70'i ise böylesi bir plana sahip değil (Sak, 2020). Neoliberalizm ile devlet kapitalizminin ne kadar birbirinin tamamlayıcısı ne kadar da birbirinin alternatifi olduğu üzerine bu iç içe geçmişliği esas alarak da değerlendirme yapılabilir. Devlet kapitalizmi, devlet-toplum ilişkilerinde köklü bir dönüşüm anlamına gelmekten ziyade görece geri kalmış ülkelerde hızlı bir yakalama stratejisi ya da yakalanma tehdidi altındaki merkez ülkeler tarafından bir savunma ve rakipleri yavaşlama stratejisi olarak işlev görmektedir. Neoliberalizmin ve küreselleşmenin alt sınıflar açısından ortaya çıkardığı tahribatı telafi edebilecek, eşitsiz servet dağılımını yeniden düzenleyecek, bir metasızlaştırma politikası ile temel hizmetleri daha kolay ulaşılabilir hale getirecek bir düzenlemeye açık değildir.

Pandemi sonrasında özellikle kamusal hizmetlerin özelleşmiş olduğu merkez ülkelerde yaşanan büyük tahribat devletin bir kamusal hizmet sağlayıcısı olarak daha etkin bir rol oynamaya başlayabileceğine dair beklentileri yükseltti. Ancak devletlerin müdahaleleri daha ziyade şirketlere dönük kurtarma operasyonları noktasında ağırlık kazandı. Şirketlere aktarılan devasa kaynaklar büyük oranda ABD borsasına yönelerek hisse senedi ve tahvil piyasalarının yeni rekorlar kırmasına yol açtı. Ancak ekonomik krizin özellikle birçok işyerinin kapanmasına, işsizliğin rekor seviyelere yükselmesine, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yoksulluğun artması sonucunda aşevlerine olan talebin artmasına dönük etkileri bertaraf edilemedi. Pandemi özellikle sağlıklı barınma ve beslenme olanaklarına ulaşımı yetersiz olan toplumun en kırılgan kesimlerinde büyük bir yıkıma yol açtı (Dean, 2020: 42). Devletlerin neoliberal işleyişi dönüştürmek için değil onu yeniden üretmek için ekonomiye daha fazla müdahil olmasının alt sınıflar açısından olumlu yönde belirgin bir farklılık yaratamayacağı açıktır. Almanya, ABD, İngiltere gibi merkez devletler ulusal şirketlerle devlet kapitalizmi çerçevesinde anlaşılabilecek, serbest ticareti birçok açıdan sınırlayan ilişkiler geliştiriyorlar. Almanya Çin devletine ait firmaların Avrupa'ya dönük yoğunlaşan yatırımları sonrasında yabancı şirketlerin yapacağı şirket alımlarına sınırlar getirmeye başladı. Almanya Ekonomi Bakanlığı özellikle ileri teknoloji şirketlerinden %10 ve daha fazla hisse alındığında hükümetin süreci takip izni olmasına dair düzenleme yapmaya hazırlanıyor. Pandemi öncesinde Fransa'nın ülkede faaliyet gösteren dijital şirketlere %3 vergi koymak istemesi sonrasında ABD hükümeti şampanya ve peynir gibi Fransız ürünlerine %100 vergi koyma karşılığını vermişti. İtalyan devleti de hükümete kimi sektörlerde şirket satın almalarını veto etme yetkisi vermeye hazırlanıyor (Ercan, 2020).

Devlet kapitalizminin 3. Dalgasının öncekilerle arasında önemli farklılıklar var. İlkinde sanayileşmiş merkezleri yakalama hedefine sahip ülkeler yurtiçindeki

bebek sanayileri korumak için iç piyasalarını sıkı bir biçimde koruyarak ve toplam iç talebe dayanarak endüstrileşmeye ve merkezleri yakalamaya çalışmışlardı. Oysa günümüzde kalkınmacı devlet uygulamaları küreselleşmeyi, çok uluslu şirketleri etkin araçlar olarak kullanarak ve esas olarak dünya piyasalarındaki talebe dayanarak üretim yapılarını modernleştirip geliştirdiler. Bugün Çin, ABD'nin korumacı önlemleri savunması ve Çin'e doğrudan yatırımları kısıtlama girişimleri karşısında Davos toplantılarında küreselleşmenin savunuculuğunu üstleniyor. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yine 1. Dalgadan farklı olarak önemli bir modernleşme ve kalkınma aracı olarak kullanılıyor. Varlık Fonları'nda birleştirilen ulusal kaynaklar dünya finansal piyasalarında değerlendirilmeye çalışılıyor. Bugün içinden geçtiğimiz evreyle 1. Dalga arasındaki en önemli benzerlik ise köklü bir piyasalaşma eleştirisine dayanmaması ve esas olarak küresel sermaye grupları arasındaki eşitsiz ve birleşik gelişimin ortaya çıkardığı ihtiyaç farklılaşmasından türemesidir. Japonya'nın bir Asya ülkesi olarak Meiji reformları sonrasında Friedrich List'in ulusal kapitalizm görüşünden etkilenerek gerçekleştirdiği erken sanayileşme Asya'daki diğer ülkeler açısından da önemli bir model oluşturdu. Japon emperyalizminin Çin ve Kore başta olmak üzere 2. Dünya Savaşı'nda daha da geniş bir coğrafyaya yayılan sömürge imparatorluğu devletin kalkınma sürecinin en etkin aktörü olduğu bir sanayi politikasının izlerini geniş bir alanda bıraktı (Shin, 1998). ABD'nin Soğuk Savaş koşullarında bölgedeki kendi ortaklarına sağladığı kimi iktisadi olanakların, bu devlet-dev sanayi tekelleri bileşimince (Buharin'in "devlet tröstü" tanımına oldukça uygun bir biçimde) kalkınmanın temel motoru rolünü oynayabilmesini mümkün kılması G. Kore, Tayvan ve Singapur'da ortaya çıkan kalkınmacı devlet modelinin Çin tarafından 1978 sonrasında başlayan reform sürecinde belli modifikasyonlarla ele alınmasına olanak sağladı. 3. Dalga ile 1. Dalga arasındaki zamanları aşan bağın böylesi bir ilişkilenme kanalı olduğunu da görebilmek mümkündür. Çin, kendi sıra dışı siyasi yapısına (komünizm ve sınıfsız toplum hayalinden *de jure* olmasa da *de facto* ve belirgin bir biçimde kopmuş bir komünist parti iktidarı) ancak sürekli ve yüksek hızla büyümenin sağladığı bir performans meşruiyeti ile rıza üretebilirdi. Çin'in diğer komünist ülkelerin 1990'da yaşadığı çöküşten uzak kalabilmesinde de önceki 10 yıl içinde kırlarda yaşanan gelir artışının çok önemli bir etkisi olmuştur. Ekonomik performansın sağladığı rıza artık dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmanın getirdiği mali ve teknolojik olanaklarla inşa edilen bir gözetim toplumunun sağladığı yönetme kapasitesi ile de destekleniyor. Çin'in küresel sermayenin önemli bir kesimi için sağladığı süper kâr olanaklarının merkez kapitalist ülkelerde uzun süreli bir ekonomik yavaşlama, "Japonyalaşma" ve yüksek işsizlik yaratması ise istihdama dayalı güvence sistemlerinin tamamen işlemez hale gelmesine, hizmet sektöründe ortaya çıkan yeni istihdam kapasitelerinin ise eğreti, süreksiz ve düşük gelirli nitelikleriyle bu ülkelerin alt ve orta sınıflarında artan bir geleceksizlik duygusu yaratmasına yol açmıştır. Merkez solun neoliberal politikalarla tam uyumu sonrasında likide olması, sosyalist ve komünist hareketlerin ise 1989'de yaşanan çöküş sonrasında ikna edici ve örgütleyici bir program

ortaya koyamaması oluşan boşluğun sağ popülist hareketler tarafından doldurulabilmesini mümkün kılmaktadır. Sağ popülist hareketler de devlet kapitalizmi politikalarıyla yakınlaşma eğilimindedir. Bunların da istihdam dışına itilmiş tabanlarından destek görebilmeleri büyük oranda yüksek büyüme rakamlarına ve istihdam yaratabilme kapasitelerine bağlı olmaktadır. Sağ popülizmin egemen sınıfın çeşitli fraksiyonlarıyla işçi sınıfının özellikle en güvencesiz kesimleri arasındaki bağ kurabilme kapasitesi, egemen sınıfların zaman zaman karşıtlık içine düştüğü kimi kesimlerinden dahi rıza devşirebilmesinin en önemli koşuludur. 2008-2018 yılları arasında uygulanan ABD ve AB Merkez Bankaları tarafından hayata geçirilen nicel kolaylaştırma sonrasında büyüme için gerekli fonları küresel piyasalardan rahatlıkla temin edebilen sağ popülist iktidarlar, bu kaynakların daralmasıyla birlikte büyümeyi devam ettirebilmek adına devletin elindeki mali olanakları seferber etmeye, sermaye hareketleri üzerinde sınırlı da olsa kimi müeyyideler uygulamaya, kurdukları Varlık Fonları aracılığıyla ekonomiye etkin bir aktör olarak müdahale etme araçları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Burada alt ve orta sınıfların tepkisi kendi talepleri ekseninde bir dönüşüm programına eklemlenemediği oranda egemen sınıf fraksiyonlarının arasındaki mücadelelerde kaldıraç görevi görmektedirler.

2. Dalga ile diğer ikisi arasındaki temel farka sebep olan olguyu burada yakalayabiliriz. Devlet kapitalizminin 2. Dalgası, piyasanın işleyişinin aşırılıklarını denetim altına almaya dönük kimi boyutlar taşıyan, kapitalizmin ancak aşırılıklarını ve yetmezliklerini törpüleyebildiği oranda yaşayabileceğini, devlet müdahalesi olmaksızın bunun mümkün olmayacağını savunan bir paradigma değişimine dayanıyordu. Bu anlamda kapitalizmin 3 devletçi dalgasından Polanyici manada bir ikili hareket dinamiği sergileyen, toplumun piyasaları yeniden kendi denetimi alabilmek amacıyla kimi kurumlar inşa etmesine sahne olan tek örnek 2. Dalgadır. Bunun yaşanması ise tamamen 1929 Büyük Depresyonu sonrasında yaşanan kritik kırılma anında öne çıkan güçler dengesinin bir sonucudur. Sovyetler Birliği'nin hayata geçirdiği planlamayla ilgi odağı haline gelmesi, Avrupa'da yükselen faşizmin komünist hareketi ezme kapasitesine rağmen küresel sistem açısından olağanüstü istikrarsızlaştırıcı bir tehdit haline dönüşmesi, solun yaşadığı yenilgi ve krizlere rağmen işçi sınıfı hareketinin yakın geçmişinden getirdiği örgütlülüğü ve planlama ve özel mülkiyet karşıtlığında görünürlük kazanan net ekonomik programı bu güç dengesinin oluşumunda etkin olan temel faktörlerdi. İngiltere'nin *de facto* olarak boşalttığı küresel hegemon konumunun boşluğu da 1929 sonrası konjonktürün çok hızlı bir biçimde kaosa dönüşebilmesini mümkün kıldı ve bu kaotik ortam da piyasa toplum ilişkisi açısından paradigmatik bir dönüşümün olanağını yarattı.

Bugün pandeminin genelleşmiş ekonomik durgunluk ile rezonans halinde yarattığı devasa toplumsal sorunların varlığının devlet kapitalizminin 2. Dalgasındakine benzer sonuçlar ortaya çıkarabilmesi, sermaye ilişkisinin aşılmasını esas alan bir program ekseninde etkin bir güç haline dönüşen alt ve orta sınıfların yokluğunda imkansızdır. Çözülmekte olan neoliberal hegemonya, kendisini aşabilecek kapsamlı bir post-neo liberal program ve hareketin yokluğunda zombileşerek de

olsa varlığını sürdürmeye devam edecektir. Solun yıpranmış ve alt sınıflar nezdinde karşılığı kalmamış görünen iktisadi programını güncellemesi ve bu program ekseninde alt-orta sınıfların otonom toplumsal hareketinin yükselmesi nasıl gerçekleştirilebilir?

Tam bu noktada neoliberalizmin en önemli yönetme tekniği olarak güvencesizleştirme dikkat çekmektedir. İşçi sınıfının politik etkinliğinin zayıflamasında endüstrisizleşme, yeni istihdam biçimlerinin eğretiliği, artan işsizlik, otomasyonun işçi sınıfının kolektif varlığını zayıflatacak yönde gelişmesi önemli etkenler olarak ortaya çıkmaktadır ve bunların kümülatif sonucu güvencesizleşmedir. Pandemi koşullarının yarattığı belirsizlik güvencesizleşmenin yarattığı tahribatı daha da büyütmekte ve kronikleştirmektedir. Ekolojik krizin ulaştığı boyut ise güvencesizleşme koşullarının daha fazla ekonomik büyüme ile aşılmasını olanaksız kılmaktadır (Hickel, 2020). Diğer yandan otomasyonun istihdamın üzerinde ne yönde etkiler yaratacağı hala tartışmalı olsa da viral enfeksiyonların artmasının, virüslerden etkilenmeyen robotların üretim süreçlerinde daha fazla işçiyi ikame edeceği rahatlıkla tahmin edilebilir. ABD SNP-500 borsasında 5 yüksek teknoloji şirketinin borsada işlem gören kağıtların toplam değerinin %20'sini oluşturması da otomasyonun üretim süreçlerinde yaygınlaşmasının dolaylı da olsa bir yansımasıdır. 2010-2020 arasında endüstriyel robotların sayısı yaklaşık 3 kat artmıştır ve pandeminin bu süreci destekleyeceği düşünülmektedir (Bloom ve Prettner, 2020).

Güvencenin aksine güvencesizleşme tarihsel olarak kapitalizm ile yaşıt bir kavramdır ve 17. Yüzyıldan bu yana kullanımdadır (Taylor, 2020). Toplumun geniş kesimlerinin üretim araçlarından kopması, gelir elde etme ile çalışma arasında mutlak bir bağın kurulması, yaygın metalaşma ve müştereklerin çitleme yoluyla kamusal özelliklerini kaybetmesi gibi olgular güvencesizliği yaygınlaştıran temel eğilimlerdir. Yaygın bir metalaştırma aracılığıyla etki alanını genişleten neoliberalizmin güvencesizliği yıkıcı sonuçlar yaratacak biçimde geliştirmesi 2008 sonrasında yaşanan toplumsal patlamaların, bu patlamaların tedirgin ettiği egemen sınıfların sığındığı otoriterleşmenin ve neo-faşizm dalgasının arkasındaki temel belirleyici güçtür. Bu gücün yeni bir paradigma yaratacak biçimde neoliberal hegemonyayı aşacak bir programatik çerçeve kazanamaması pandemi ile daha da görünür hale gelen kalıcı krizin olumlu biçimde aşılmasının önündeki en büyük engeldir.

Yeni Bir Sınıf Hareketinin Kurucu Unsuru Olarak Güvence Talebi

Neoliberalizmi, 1970'lerden itibaren finansallaşan ve giderek akıcılık kazanan sermayenin emek karşısında gerçekleştirdiği bir karşı devrim olarak okuyacaksak sınıfın bu saldırıya karşı direncinin kırılmasının en önemli araçlarından başta geleni kesinlikle güvencesizleştirme olmuştur. Güvencesizleştirme süreci yaşamın her alanının, emek gücünün yeniden üretimi için hayati önemdeki hizmet ve malların metalaştırılmasıyla birlikte gelişmiştir. Böylece üretim her ölçekte giderek sosyalleşirken toplumsal üretimin temel ögesi olan emekçi, bir yandan sermaye karşısındaki pazarlık gücünü kaybetmiş diğer yandan da emek gücünün üretimiyle il-

gili artmakta olan maliyetleri yüklenmek zorunda kalmıştır. Oysa bu maliyetleri karşılamak için ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlayabileceği sosyal ücretler giderek erimiş, çalışma karşılığı elde edilen maaş toplumsal zenginlikten pay almanın tek aracı haline gelmiştir (Standing, 2007). Giderek artan kırdan kente göç, işçi ailelerinin tarımsal bağlantılarını büyük oranda tüketmiş, kentleşmeyle birlikte çözülen büyük aileler enformel dayanışma ilişkilerinin sürdürülmesini zorlaştırmıştır.

Diğer yandan tam istihdamın bir politik hedef olmaktan çıkarılması toplumsal artık üründen pay almanın tek olanağı haline gelen çalışmanın da giderek bir ayrıcalık haline geldiği koşulları yaratmıştır (Aykaç, 2017: 161). Toplumsal ihtiyaçların karşılanması için çalışan bir emekçinin, emek gücü maliyetlerini kendisinin karşılaması üretimin sosyalleşmesi ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasında yaşanan çelişkinin en somut tezahürü haline gelmiştir. "Ve tıpkı üretim araçları gibi üretim, bir dizi bireysel eylem durumundan bir dizi toplumsal eylemler durumuna ve ürünler de bireysel ürünler durumundan toplumsal ürünler durumuna dönüştü. Artık fabrikada çıkan iplik, dokuma, madeni eşya, tamamlanmadan önce sıra ile zorunlu olarak ellerinden geçtikleri birçok işçinin ortaklaşa ürünü idiler. İşçiler arasında: 'bunu yapan benim, bu benim ürünümdür' diyebilecek tek kişi yoktu" (Engels, 1998:66). Sonuç olarak üretimin toplumsallaştığı koşullarda, üretimin sonuçlarının ortak paylaşımı meşru bir taleptir. Temel gelir güvencesi, yaratılan ortak zenginliğin herkesin varoluşunu asgari düzeyde de olsa güvence altına almaya dönük bir taleptir. Toplum ile birey arasındaki bu güvence temini ilişkisi, post-neoliberal çağda yeni vatandaşlık paradigmasının temel ilkesi haline gelecektir. Pandemi koşullarında işsizliğin zirve yapması talebin toplumsal ölçekte meşruiyetini artırmaktadır ancak temel gerekçesi değildir.

Ekonomik kriz, yaygınlaşan otomasyon, artan işgücü verimliliği gibi sebeplerle şiddetlenen kitlesel işsizliğin faturası, bu sonucun ortaya çıkmasında neredeyse hiçbir sorumluluğu olmayan işçi bireyin üzerine yıkılmaktadır. Neoliberal ideolojinin "başarısızlığı" bireyin "yetersizliği, performans düşüklüğü, sorumsuzluğu" ile açıklayan ideolojisi, işsizliği ya da çalışan yoksulluğunu da bireyin hatalarının vebali olarak anlaşılır kılmaya çalışır. Oysa işsizlik yapısal bir sorundur, var olan üretim ilişkileri çerçevesinde çalışma saatlerini azaltmaksızın herkese iş sağlamanın olanağı yoktur. Ekolojik sınırlamalar ve otomasyon istihdam üzerinde küresel ölçekte basınç yapmaktadır. Büyüme karşıtı bir literatürün geliştiği koşullarda, her ne pahasına olursa olsun büyümeyi istihdam yaratma ve dolayısıyla gelir temin etmenin tek yolu olarak savunmanın güncel koşulları ortadan kalkmaktadır (Hickel, 2020). Toplumsal üretimin bireyi kendisi için üretim yapabilir olmaktan uzaklaştırdıktan sonra işsiz bırakması toplum ile birey arasındaki ilişkiyi bu biçimiyle sürdürülemez hale getirmektedir. Bu sürdürülemezliğin çalışma hayatına yansımaları aşırı çalışma, performans kaygısı, işyerinde dayanışmanın çözülmesi olurken siyasal alana yansımaları ise patronaj ilişkilerinin esas olduğu sağ popülist veya neofaşist rejimlerin güçlenmesi olmaktadır. Dolayısıyla gelire ulaşma ve toplumsal üretimden pay almanın istihdam edilme ile olan mutlak bağı koparılmalıdır. Gelir güvencesi bu

kopmanın zorunlu sonucudur.

Üretimin toplumsal bir iş bölümü çerçevesinde ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için yapıldığı koşullarda işçi bireyin yeniden üretiminin maliyetlerinin toplumsallaştırılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Var olan üretim ilişkilerinin hem en güçlü hem de meşrulaştırılması en zor noktası burasıdır. En güçlü yönüdür çünkü temel yeniden üretimin çalışma ile doğrudan ilişkilendirilmesi işçiyi en temel ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu ile sermaye karşısında çaresizleştirmektedir. Sermayenin esnekliği karşısında emekçilerin sınırlar ile kuşatılması da bu asimetriyi derinleştirmektedir. Meşrulaştırılması en zor noktadır çünkü son yıllarda hızla artan eşitsizlik çalışmalarının da gösterdiği gibi, neoliberal karşı devrimin kalıcılaştırdığı gelir ve servet dağılımı adaletsizliği eksik talep-aşırı üretim potansiyeli ikileminin aşılamamasıyla krizleri kalıcılaştırmakta bir yandan da siyasi istikrarın oluşumunu imkansızlaştırmaktadır.

Temel gelir güvencesi, sosyal devlet uygulamalarından geriye kalanların tasfiyesinin gerekçesi olarak savunulamaz. Evrensel temel gelirin (ETG) neoliberal ve muhafazakâr savunucuları ETG'yi bu amaçla savunmaktadırlar. Oysa temel gelir güvencesi, toplumsal servetin yeniden dağıtımını da içeren bir talep olmak durumundadır aksi takdirde fiilen uygulanabilmesi zaten mümkün değildir. Hem temel gelir güvencesinin hem de toplumsal servetlerin artan oranlı vergilerle yeniden dağıtılmasının en önemli gerekçesi üretimin sosyalleşmiş olduğu gerçeğidir.

Neoliberal yayılmanın metalaşma ile gerçekleştirildiği düşünüldüğünde aksi yöndeki hareketin de bir metasızlaştırma *(deccommodification)* programına dayanması gerektiği açıktır. Metalaştırma kamusal olanın kâr amacıyla alınıp satılabilir mal ve hizmetler haline dönüştürülmesi ise metasızlaştırma da tam olarak özellikle yaşamsal önemdeki mal ve hizmetlerin ve özellikle de doğanın toplumsal olan yeniden düzenlenmesidir. Öncelikle emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan temel hizmetlerin toplumsal fonlar tarafından karşılanarak vatandaşlara belli kotalar dahilinde ücretsiz olarak sağlanması gelir güvencesinin doğal bir uzantısı olarak düşünülmelidir. Emeğin bir meta olmaktan çıkarılması da bu sayede gerçekleşecektir. Yeniden üretim ve bakım emeğinin de toplumsal bir biçimde düzenlenmesi temel gelir güvencesiyle birlikte kadın özgürleşme mücadelesini güçlendirecek talep ve uygulamalar olabilir.

Gelir güvencesinin emek piyasasındaki esnekliği azaltarak işçi sınıfı ile sermaye arasındaki güç asimetrisini azaltması, işçilerin düşük ücretli işleri çok daha kolaylıkla reddetmesi, bunun birçok düşük nitelikli ve ağır işin otomasyon ile gerçekleştirilmesine yol açması, grevlerin örgütlenebilmesini kolaylaştırması, işçilerin siyasi ve kültürel faaliyetlere daha fazla zaman yaratmasını sağlaması, iş ya da işsizlikten kaynaklanan kaygıların azalması, işçiler açısından gönüllü esnekliği bir seçenek haline getirmesi, ev içi emeğin ve yeniden üretim emeğinin ücretli hale gelmesini sağlaması gibi faydalar üreteceği düşünülebilir (Srnicek ve Williams, 2017: 222).

Temel gelir güvencesinin uygulanamaz ve imkânsız olduğuna dair tepkiler neoliberal hegemonyanın gücünü sergilemektedir. Bundan 150 yıl önce genel oy hak-

kının tanınması ile ilgili talep ve mücadelelere de benzer eleştiriler getirilmekteydi: "Birinci tepki boşu boşunalık iddiasıydı: 'İşe yaramayacak'. İkincisi tehlikeye atma iddiasıydı: 'Peki oldu! Ama bunu uygulamaya sokarsan şunu tehlikeye atacaksın'. Üçüncüsü olumsuz yan etki iddiasıydı, 'Önerdiğin şeyin istenmeyen sonuçları aslında elde edeceğin faydaları yok edecektir'. Albert O. Hirschman, şimdilerde sorgusuz sualsiz doğru kabul edilen reformlara muhalefet etmek için bu argümanların kullanıldığı tarihsel vakaları kitabında işlemektedir." (Standing, 2007: 35). Solun başarması gereken kapitalist üretim ilişkilerinin mutlaklığını vazeden perspektifte çatlaklar yaratmaktır ve gelir güvencesi talebi, bu çatlakları yaratma potansiyeline sahiptir.

Gelir güvencesi meselesine bir politik aktör ile bir sosyal bilimcinin bakış açısının aynı olması beklenemez. Solun kapitalizmin kronikleşen krizlerine karşı etkin bir iktisadi dönüşüm çerçevesi ortaya koyamamasının 2008 krizinden bu yana çok ciddi sonuçları yaşanmaktadır. Toplumsal dönüşümün olanaklarını zorlamak açısından sağ popülist politik aktörlerin kültürel zıtlıkları toplumsal gerilimin merkezine yerleştirme çabasına karşı özellikle ekonomik kriz koşullarında toplumsal servetin yeniden dağıtılmasını ve gelir güvencesini esas alan bir mücadele çizgisi ve hareket yaratmak dengeleri dönüştürmek açısından bir zorunluluktur. Sınıf hareketinin gelişmesini sağlayacak bir hareketin inşası açısından doğru halka olduğuna dair inancın yaygınlaşması, gelir ve hizmetler güvencesi talebini dünyanın birçok ülkesinde güncel hale getirmektedir. Burada öncelikli olan talepler değil bu talepler ekseninde bir hareket inşa edebilmektir. Sosyal politika Bismarck zamanından beri işçi sınıfı hareketlerini evcilleştirmek için kullanıldı. Ancak aşağıdan yaratılan güçlü talepler, sonunun nereye varacağını kimsenin bilemeyeceği hesaplaşmalara dönüşebilir. Birçok ülkede burjuva devletler tarafından hayat geçirilen toprak reformunun Fransız, Rus ve Çin Devrimleri'nde ne roller oynadığına bakmak bu açıdan anlamlıdır.

Dolayısıyla, çağdaş kapitalizmi eskiden "refah kapitalizmi" denilenin yönünde değiştirmek için bile işçi sınıfının böyle bir gündem için mücadele etmesi gerekecektir. Ancak işçi sınıfı bunu yaptığında ve uluslararası finans kapital böyle bir gündeme karşı koyduğunda sınıf mücadelesinin en şiddetli zamanında oluruz. Bu mücadelenin "refah kapitalizmi"nin dirilmesinin elde edilmesi düzeyinde mi kalacağını yoksa kapitalizmin ötesinde sosyalist bir alternatife mi gideceğini yalnızca zaman söyleyecek. Sınıf mücadelesi sistemi şimdiki haliyle değiştirmek için bir kere ivme kazandığında sonucu praksise bağlı olacaktır ve bu da sistemin kendisi ile sınırlı kalmayabilir (Patnaik, 2020).

Sonuç

Dünya devletçiliğin yeni bir dalgasıyla karşı karşıya. Bu 3. Dalganın 1. Dalga ile benzerlikleri oldukça fazla. Dünyaya serbest küresel ticareti ve küreselleşmeyi dikte edegelen merkez kapitalist ülkeler, Çin başta olmak üzere çevre ülkelerin küresel hegemonik ilişki ağını dönüştürmesinden duydukları rahatsızlıkla korumacı eği-

limler gösteriyorlar. Covid-19 pandemisi devletlerin ekonomi üzerindeki belirleyiciliklerini daha da arttıran etkiler yapmaya devam ediyor. Ancak pandemi koşulları daha da belirginleştirdiği toplumsal sınıflar arasındaki fay hatlarını tetikleyerek alt sınıfların güvence ve eşitlik temelli arayışlarını da daha görünür kılıyor. Bu arayışların belirleyici toplumsal hareketlere yol açıp açmaması, 3. Dalga devletleşmenin 1. Dalga'da olduğu gibi küresel ölçekte büyük yıkım yaratacak savaşlara mı yoksa 2. Dalga'daki gibi piyasanın aşırılıklarının törpülendiği ve birey-toplum, devlet-piyasa ilişkilerinin radikal biçimde yeniden yorumlanacağı paradigmatik değişimlere mi sebep olacağını belirleyecek temel etken olacaktır.

Kaynakça

Allami, I.; A. D. Dixon (2020) "State capitalism(s) redux? Theories, Tensions, Contraversies", *Competition&Change*, 24(1) :70-94.

Aykaç A. (2017) Dayanışma Ekonomileri – *Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar*, İstanbul: Metis.

Badiou, A. (2020) "On the Epidemic Situation" https://www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation

Berardi, F. B. (2020) "Beyond the Breakdown: Three Meditations on a possible aftermath", https://conversations.e-flux.com/t/beyond-the-breakdown-three-meditations-on-a-possible-aftermath-by-franco-bifo-berardi/9727

Blakeley, G. (2020) "The Era of State-Monopoly Capitalism", https://tribunemag.co.uk/2020/06/the-era-of-state-monopoly-capitalism

Bloom, D.; K. Prettner (2020), "The macroeconomic effects of automation and the role of Covid-19 in reinforcing their dynamics", https://voxeu.org/article/covid-19-and-macroeconomic-effects-automation, İndirilme Tarihi: 12 Ağustos 2020.

Ercan, O.E. (2020), "Korumacılık Önlemleri: Devlet şirket ilişkisi yeni bir düzleme taşınıyor", https://www.bloomberght.com/devlet-sirket-iliskisi-yeni-bir-duzleme-tasiniyor-2264159. İndirilme tarihi: 12 Eylül 2020.

Breslin, S. (2011) "The China Model and the global crisis: from Friedrich List to a Chinese mode of governance?", *International Affairs*, 87(6) :1323-1343.

Bukharin, N. (1929) *Imperialism and World Economy*, London: Martin Lawrence.

Bukharin, N. (1982) "Toward a theory of the Imperialist State", *Selected Writings on the State and the Transition to Socialism* içinde, New York: M. E. Sharpe.

Carney, RW (2015) "The Stabilizing State: State Capitalism as a response to financial capitalism in one party-regimes", *Review of International Political Economy*, 22(4) : 838-873.

Dean, J. (2020) "Covid Revolution", *Democratic Theory*, 7(2):41-46.

Desai, R. (2013) *Geopolitical Economy After US Hegemony, Globalization and Empire*, London: Pluto.

Desai, R. (2012) "Marx, List and the Materiality of Nations", *Rethinking Marxism*, 24(1), 47-67.

Engels F. (1998) *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev: Sol yayınları yayın kurulu. Ankara: Sol.

Hickel, J. (2020) *Less is more- How degrowth will save the world?* London: Springer.

Hobsbawm, E. J.(1998) *Sanayi ve İmparatorluk*, çev: Abdullah Ersoy, Ankara: Dost.

Karatani, K. (2014) *The Structure of the World History-From Modes of Production to Modes of Exchange*, London: Duke University.

Kurlantzick, J. (2014) *State Capitalism – How the Return of Statism is Transforming the World*, New York: Oxford University.

Lenin, V.İ.(2015) *Devlet ve Devrim*, çev: M. Halim Spatar- Celal Üster, İstanbul: Yordam

Marx, K. (1975) "Draft of an article on Friedrich List's book Das Nationale System der Politischen Oekonomie" in Karl Marx and Friedrich Engels, *Collected Works*, 4, 1844-1845, Moscow: Progress Publishers.

McNally, C.A.(2020) "Chaotic mélange: neo-liberalism and neo-statism in the age of Sino-capitalism", *Review of International Political Economy*, 27(2), 281-301.

McNally, CA. (2012) "Sino-capitalism: China's reemergence and the international political economy", *World Politics*, 64(4), 741-776.

Milanovic, B. (2019) *Capitalism Alone- the Future of the System that Rules the World*, London: Harvard University.

Ozawa, T. (2014) "Multinationals as an Instrument of Catch-up Industrialization: Understanding the Strategic Links between State and Industry in Emerging Markets", Nölke, A. (der.) *Multinational Corporations from Emerging Markets State Capitalism 3.0* içinde, London: Palgrave Macmillan.

Patnaik, P. (2020) "The Protracted Crisis of Capitalism"(7 Eylül) https://www.networkideas.org/news-analysis/2020/08/the-protracted-crisis-of-capitalism

Patnaik, P. (2020) "Yol Ayrımındaki Dünya", çev: E. Değirmenci, https://www.politikyol.com/haftanin-cevirisi-yol-ayrimindaki-dunya-prabhat-patnaik/, indirilme tarihi: 11 Temmuz 2020

Poulantzas, N. (2010), "Politik Kriz ve Devletin Krizi", Martin, J. (der.) *Poulantzas Kitabı* içinde, Ankara: Dipnot.

Sak, G. (2020), "Amerikan şirketleri Çin'den çıkıyor gibi görünmüyorlar", https://www.dunya.com/kose-yazisi/amerikan-sirketleri-cinden-cikiyor-gibi-gorunmuyorlar/481453, indirilme tarihi: 14 Eylül 2020.

Selwyn, B. (2009) "An Historical Materialist Appraisal of Friedrich List and his Modern-Day Followers", *New Political Economy*, 14(2): 157-180.

Shin, GW. (1998) "Agrarian Conflict and the Origins of Korean Capitalism", *American Journal of Sociology*, 103(5), 1309-1351.

Smith, R. (2020) "Why China isn't Capitalist? (Despite the Pink Ferraris)" https://spectrejournal.com/why-china-isnt-capitalist-despite-the-pink-ferraris/ , indirilme tarihi: 23 Ağustos 2020.

Sperber, N. (2019), "The many lives of state capitalism: From classical Marxism to free market advocacy", *History of Human Sciences*, 32(3), 100-124.

Srnicek N. Williams A. (2017) *Geleceği İcat Etmek- Postkapitalizm ve Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya* . çev: A.A. Sabancı, Ankara: Delidolu Yayınları.

Standing, G. (2007a) Temel Gelir: Küreselleşen dünyada yoksullukla bir mücadele yöntemi Ayşe Buğra-Çağlar Keyder (eds.) *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* içinde İstanbul: İletişim

Standing, G. (2007b) Labour Recommodification in the Global Transformation. Buğra, A. ve K. Ağartan (der.) Reading Karl Polanyi for the Twenty-First Century- Market Economy as a Political Project içinde, New York: Palgrave.

Taylor, A. (2020), "The Insecurity Machine", https://logicmag.io/security/the-insecurity-machine/, indirilme tarihi :21 Mayıs 2020.

Ülman, B.(2015) "Klasik Emperyalizm Kuramları: 20. Yüzyıl Başında Dünyayı Anlamak için Bütüncül bir Çerçeve", Bekmen,A. ve B.A. Özden (der.) Emperyalizm-Teori ve Güncel Tartışmalar içinde, İstanbul: Habitus, 19-48.

Weber, I. (2020) "Could the US and Chinese economies really 'decouple'", https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/sep/11/us-china-global-economy-donald-trump, indirilme tarihi: 11 Eylül 2020.

Yılmazer, M. (2007) *Kapitalizmde Yapısal Dönüşüm- Manifaktürden Sanayi Ötesine*, İstanbul: Alaz.

Zizek, Slavoj (2020) *Pandemic, Covid-19 Shakes the World*, New York: Polity .